

Do wykorzystania na lekcjach:
geografii, biologii, przyrody,
historii, języka polskiego.

Kępa Saska – królewska wyspa

Bożena Sienkiewicz

Cele lekcji

- kształtowanie umiejętności rozpoznawania obiektów na zdjęciu lotniczym i planie Warszawy
- rozwijanie umiejętności spostrzegawczości, analizy i syntezy
- zapoznanie z historią powstania i zagospodarowywania kępy Saskiej
- zachęcanie do weryfikacji wiedzy i działań w terenie.

Środki dydaktyczne

- zdjęcia lotnicze: *Tryptyk Warszawski*, tomy: *Spojrzenie Warsa*, s. 75, *Pokolenie Varsovia*. pl, s. 96-97, 109
- współczesny plan Warszawy
- schemat doliny rzecznej
- fotomapa Warszawy. Fotomapa jest dostępna pod adresem: www.samper.pl (ortofotomapa 2001 – Obrazowa Baza Danych Varsovia.pl).

Metody i formy pracy

- praca zbiorowa
- praca indywidualna
- pogadanka
- mapa mentalna.

Przebieg lekcji

Wstęp

- Metodą „burzy mózgów” zbierz jak najwięcej skojarzeń uczniów z terminem „Saska Kępa”. W większości będą wymienione wspólnie zachodzące zjawiska i występujące obiekty i fakty. Zapytaj więc dodatkowo o skojarzenia związane z nazwą.
- Wszystkie skojarzenia zapisz na tablicy w postaci mapy mentalnej.

Część główna

Wyjaśnianie pojęć

Kępa

- Poleć uczniom znalezienie wyjaśnienia terminu „kępa” w słowniku pojęć geograficznych.

Kępa – wysepka lub mała wyspa o zmiennych zarysach, objęta ramionami rzeki, która jest utrwalona przez roślinność. Często jest zalewana.

(na podstawie *Słownika pojęć geograficznych*, St. Pietkiewicz, S. Żmuda)

Kępa – piaszczysta ławica utrwalona przez roślinność, objęta ramionami rzeki, zalewana przy wysokich stanach wody.

(na podstawie *„Leksykon ucznia – geografia”*, PWN, Warszawa 1997)

Kępa – dawne określenie piaszczystej wyspy w nurcie rzeki porosłej kępą drzew.

(*Tryptyk Warszawski – Oblicze Sawy*, M. Ostrowski)

- Przeczytaj fragment wspomnień Zygmunta Glogera *Dolinami rzek*.
„Brzeg zaś więcej płaski, piaszczysty, zalewany powodzią, porosły rokiciną, a będący zwykle półwyspem, zwał się *kępą*, jak na przykład Saska.”
- Poproś uczniów o sparafrazowanie tego tekstu.

WIDZĘ

Rozwijanie spostrzegawczości

- Wyświetl na ekranie zdjęcia lotnicze z albumu *Spojrzenie Warsa*, s.75.

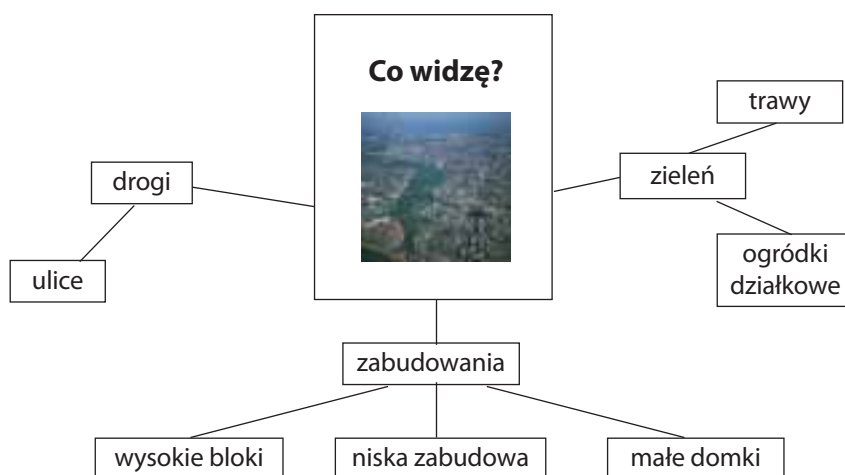

Spojrzenie Warsa, s. 75

- Poproś o opisanie tego, co zwróciło uwagę uczniów. W tym wypadku zdjęcie zostało tak wykonane przez autora, aby na głównym planie znalazł się pas terenów zielonych kojarzący się z meandrującą rzeką. Skojarzenie jest prawdziwe. Tereny zielone utrwaliły przebieg dawnego wschodniego koryta Wisły.
- Poleć, by uczniowie wyszukali przykłady świadczące o rzeźbotwórczej działalności rzeki, czyli:
 - zaznaczyli na obrazie lotniczym ślady dawnego koryta Wisły
 - znaleźli zbiorniki wodne.

ANALIZUJĘ

- Zapoznaj uczniów z historią Wisły. Skorzystaj z załącznika do scenariusza o jeziorze Gołławskim.
- Przedstaw schemat doliny rzecznej.
- Poproś o wskazanie na schemacie elementów doliny i koryta charakterystycznych dla rzeki nieuregulowanej, płynącej szerokim korytem o licznych odgałęzieniach.
- Teraz poproś uczniów o:
 - wskazanie na zdjęciu lotniczym dawnego i dzisiejszego koryta rzeki
 - wskazanie (na tym etapie teoretycznie) brzegu wysokiego i niskiego
 - znalezienie terenów dawnej wyspy i wskazanie jej na zdjęciu.
- W podsumowaniu zapisz na tablicy te spostrzeżenia, jednocześnie próbując je porządkować w postaci mapy mentalnej (możesz rozbudować podany przykład):

Kształtowanie umiejętności rozpoznawania obiektów na zdjęciu lotniczym i planie Warszawy

- Daj każdemu uczniowi kserokopię planu Warszawy (tej części, która pokrywa się ze zdjęciem lotniczym) lub pracuj na fotomapie dostępnej w wersji elektronicznej w Internecie.
- Poproś uczniów, aby samodzielnie wykonali zadania:
 - rozpoznaj widoczne obiekty i zlokalizuj je na planie lub fotomapie Warszawy
 - nazwij dzielnice i ulice Warszawy widziane na zdjęciu.

Rozwijanie umiejętności analizy i syntezy

- Zwróć uwagę uczniów na zróżnicowany stopień urbanizacji obszaru dawnego koryta. Co może być przyczyną takiego zróżnicowania?
- Zwróć uwagę na różnorodność w gęstości zabudowy i rodzaju domów mieszkalnych, a zwłaszcza dobrze rozróżnialną na zdjęciach lotniczych niską zabudowę i wysokie bloki. Czy ich lokalizacja wykazuje jakikolwiek związek z historią i rzeźbą terenu?
- Poproś, by uczniowie zastanowili się nad lokalizacją zbiorników dostrzeżonych na poprzednim etapie analizy. Czy znajdują się one na obszarze przebiegu dawnego koryta rzeki, czy poza jego granicami? Co z tego można wywnioskować?

- Skąd pochodzi nazwa „Saska Kępa”?
 - zapoznaj uczniów z ewolucją nazwy tej kępy. ► **język polski**
(na podstawie: J. Szałygin, *Osadnictwo holenderskie na terenie województwa stołecznego i jego ochrona*, w: „Ochrona i konserwacja zabytków”, nr 4/96)
 - w XVI wieku zwana była Kawczą
 - w XVII wieku – Kosk i Kawcza, Holendry, Olendry (Olędry), Kępa Miejska, Solecka
 - w XVIII wieku – Holandia, Ostrów, Saska.
 - Zapytaj uczniów:
 - z czym kojarzą się im podane wyżej nazwy?
 - gdzie do dzisiaj pozostały?
 - poproś o:
 - znalezienie na planie Warszawy: stawów Kawczych, stawu Na Kosku
 - wskazanie ich położenia na zdjęciu lotniczym
 - wskazanie ich położenia na fotomapie, określenie ich współrzędnych geograficznych, obliczenie ich powierzchni oraz sumy powierzchni. ► **geografia**
- Zapoznaj uczniów z historią wyspy i jej stopniową zabudową najpierw rekreacyjną, a po wybudowaniu mostu Poniatowskiego również mieszkalną. ► **historia**
- Na przełomie XVII i XVIII wieku była posiadłością syna Jana III Sobieskiego, który miał tam dworek.
 - Następnie dzierżawił wyspę August III Sas, który na miejscu dworku zbudował letni pałacyk. Od tego czasu kępa nazywa się Saską.

Niezamieszкана wyspa

„W XIV wieku wyspa była niezamieszкана. Stanowiła porośnięty wikliną, osinami, wierzbami, a wcześniej również dębami ogromny rezerwar chrustu i gałęzi wykorzystywany przez miasto do wznoszenia płotów, umacniania wałów oraz grobli chroniących brzegi rzeki. Chrustem i wikliną z kępy umacniano m.in. skarpę warszawską na Starym Mieście oraz ulice, np. Krakowskie Przedmieście” (H. Kersten, *Warszawa Kazimierzowska 1648-1668*, Miasto-Ludzie-Polityka, Warszawa 1971).

- Zapytaj uczniów – jaka roślinność porastała wyspę? ► **biologia**
- Nawiąż do wiedzy uczniów na temat naturalnej roślinności spotykanej obecnie na brzegach i wiślanych wyspach w rejonie miasta. Są to:
 - roślinność na wyspach oraz wzdłuż brzegów Wisły
 - nadrzeczny las łęgowy
 - rodzaje drzew i krzewów
 - rośliny zielne.

DZIAŁAM

Kępy wiślane

Uczniowie znajdują na planie miasta osiedla i tereny, które w swojej nazwie mają określenie kępa (np. Kępa Zawadowska, Kępa Potocka). Jaka jest geneza tych terenów? Czy są to również dawne kępy (wyspy) wiślane? Czy są jakieś pozostałości lub ślady dawnego koryta Wisły lub ramion rzeki, które dawniej oddzielały te tereny od lądu?

- Napisz na tablicy: kępa Saska oraz Kępa Saska. Zapytaj uczniów, która nazwa jest poprawna? ► **język polski**
- Zapoznaj uczniów z tekstem M. Ostrowskiego *Spojrzenie Warsa*, s. 200 i 74. Czym różnią się znaczeniowo kępa Saska oraz Kępa Saska?
- Co widać na zdjęciach lotniczych: kępę Saską czy Kępę Saską?

Holendrzy na kępie Saskiej

- Raz jeszcze przypomnij nazwy historyczne kępy Saskiej. Zwróć uwagę na nazwy, które mogą świadczyć o osadnictwie Holendrów na wyspie.

- Poproś uczniów o wyszukanie w różnych źródłach, zwłaszcza na starych mapach Warszawy śladów bytności Holendrów (Olendrów). ► **historia**
 - od kiedy zamieszkiwali?
 - na jakich prawach?
 - czym się zajmowali? Dlaczego właśnie Holendrzy zasiedlili wiślaną kępę?
 - kiedy i dlaczego opuścili wyspę?
 - jakie pozostałości są po nich do dzisiaj?
- Poleć uczniom wyszukanie materiałów źródłowych o wyspie Saskiej z tego okresu. Przykładem domu postawionego przez osadników był istniejący do 1998 r. ostatni „olenderski” dom postawiony na kępie Zawadowskiej.
- Zleć uczniom poszukanie informacji o tym budownictwie i ostatnich śladach Olendrów na kępach Warszawy.
- Przeczytaj fragment wspomnień Zygmunta Glogera *Dolinami rzek*:

„Było to dnia 25 września 1875 r., o świcie, na piaszczystym brzegu Wisły pod Solcem, skąd zwykle wesołe warszawianki przepływają się na Saską Kępę dla użycia: karuzeli, zsiadłego mleka, kurcząt pieczonych i tym podobnych rozkoszy ziemskich”.
- Możesz rozwinąć wątek kulinarny z Saskiej Kępy, zadając pytania i rozdzielając zadania:
 - czy dziś podtrzymywane są tradycje wypoczynku i smacznego jedzenia na Saskiej Kępie? Gdzie dzisiaj w tym rejonie można najsmaczniej zjeść? Jakie są dzisiejsze specjalności kulinarne?
 - jak nazywają się restauracje i kawiarnie?
 - poszukaj i napisz ofertę dla smakoszy i potencjalnych klientów restauracji na Saskiej Kępie
 - czy jest jakaś potrawa, która promuje w swojej nazwie Saską Kępę?

Zabudowa międzywojenna

- Wyświetl na ekranie fotoplan Saskiej Kępy z 1935 r. *Pokolenie Varsovia.pl*, s. 96-97.

WIDZĘ

- Poproś uczniów o scharakteryzowanie widocznego na zdjęciu terenu:
 - jak ten teren wyglądał?
 - która część wyspy była zabudowana, a która nie?
 - jaki rodzaj zabudowy dominował w części zurbanizowanej?
 - jaki był układ przestrzenny?
 - jakie obiekty i obszary wyróżniały się w przestrzeni zarejestrowanej na zdjęciu?
 - co znajdowało się (lub zostało zaprojektowane) w przestrzeni niezabudowanej?

- Wyświetl na ekranie fotoplan Saskiej Kępy z 1945 r. *Pokolenie Varsovia.pl*, s. 109.

WIDZĘ

- Poproś uczniów o scharakteryzowanie terenu widocznego na tym zdjęciu:
 - jak ten teren wyglądał?
 - która część wyspy była zabudowana, a która nie?
 - jaki rodzaj zabudowy dominował w części zurbanizowanej?
 - jaki był układ przestrzenny?
 - jakie obiekty i obszary wyróżniały się w przestrzeni zarejestrowanej na zdjęciu?
 - co znajdowało się (lub zostało zaprojektowane) w przestrzeni niezabudowanej?

ANALIZUJĘ i PORÓWNUJĘ

- Uczniowie porównują zebrane spostrzeżenia dotyczące obszaru kępy Saskiej na zdjęciach z lat 1935, 1945 ze zdjęciem współczesnym np. internetową fotomapą z 2001 r. i innymi zdjęciami w *Tryptyku Warszawskim* związanymi z tym rejonem.
- Jak zdjęcia są zorientowane przestrzennie – wskaż na każdym z nich kierunek północny.
- Czy wszystkie zdjęcia lotnicze są wykonane tak, że kierunek północny jest u góry zdjęcia? Od czego to zależy? Które zdjęcia są z definicji zorientowane w kierunku północnym, tak jak mapy?
- Uczniowie rozpoznają na zdjęciu lotniczym i fotoplane Warszawy:
 - charakterystyczną formę stadionu X-lecia. Obecnie ulega on gruntownej przebudowie – na miejscu stadionu X-lecia powstanie Stadion Narodowy
 - oś alei Waszyngtona i mostu Poniatowskiego
 - park Skaryszewski
 - tereny ogródków działkowych.
- Które z wyżej wymienionych obiektów znajdują się na obszarze dawnej wyspy wiślanej (kępy), a które na obszarze dawnego koryta Wisły?
- Poleć uczniom znalezienie informacji o historii osiedla Saska Kępa, które odpowiedzą na pytania:
 - jakie jest pochodzenie nazw ulic?
 - w jakich utworach literackich i piosenkach występuje nazwa Saska Kępa?
 - jacy znani ludzie tam mieszkają/mieszkali?

Obecna zabudowa Saskiej Kępy

- Porozmawiaj z uczniami o współczesnej Saskiej Kępie.
- Co pozostało z dawnej świetności Saskiej Kępy?
 - miasto-ogród
 - odizolowana od sąsiednich osiedli przez tereny zielone dawnego koryta rzeki.
- Jaka zabudowa teraz wkracza na obszary dawnej kępy?

Zabezpieczone przed zalewami rzeki

- Przypomnij uczniom pojęcia: stan wody i wezbranie wody.
- Jakie mogą przybierać wartości:
 - niskie i średnie stany wody – rzeka płynie w korycie
 - wysokie stany wody – rzeka może wystąpić z koryta i zalać tereny nisko położone w dolinie
- Zapytaj uczniów, czy pamiętają jakieś wezbrania wody w Wiśle. O jakiej porze roku występują najczęściej?

Zachęcanie do weryfikacji wiedzy i działań w terenie

- Zachęć do sprawdzenia w terenie:
 - czy wywnioskowane na początku lekcji na podstawie zdjęcia lotniczego wysokie i niskie brzegi dawnego koryta Wisły zgadzają się ze stanem rzeczywistym. Szczególnie warto

obserwacji są skarpy w rejonie jeziora Kamionkowskiego i jezior w rejonie Przczołka Grochowskiego i Gocławia

- w jaki sposób Saska Kępa jest zabezpieczona przed zalewami rzeki. Gdzie są wały przeciwpowodziowe?

- Odkryj miejsca szczególne, np. ulubioną ulicę, ukryte skarby kultury, miejsca na specjalne marzenia, ulubiony kawałek zieleni, miejsce odpoczynku i spotkań z przyjaciółmi.

Część końcowa

- Podsumuj pracę uczniów na lekcji.
- Poproś uczniów o napisanie opowiadania o kępie Saskiej (o fizycznie istniejącej wyspie).
- Poproś uczniów o napisanie opowiadania o Saskiej Kępie (o dzielnicy miasta noszącej taką nazwę własną).

Bożena Sienkiewicz

doradca metodyczny m.st. Warszawy

w zakresie geografii, przyrody i edukacji ekologicznej

nauczyciel przyrody

Szkoła Podstawowa nr 85

e-mail: bozenidzik@wp.pl; doradca.sienkiewicz@edu.um.warszawa.pl